

UDK 930.85 (048.83)

Primljeno: 25. 02. 2021.

Stručni rad
Professional paper

Lamija Milišić

KULTURALNI KONTRAPRODOR: SUČELJE MITA I POEZIJE

(Amila Buturović, *Kameni govornik: Stećci, prostor i identitet u poeziji Maka Dizdara*, Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske "Preporod", Zagreb, 2018)

Ukoliko bismo, vođeni isključivo naslovom studije Amile Buturović, *Kameni govornik: Stećci, prostor i identitet u poeziji Maka Dizdara*, pretpostavili da ista predstavlja književnoteorijski uvid u poeziju Maka Dizdara – izostavljeni bi bili ključni aspekti interdisciplinarnog pristupa toj pjesničkoj poetici koji karakteriziraju ovu knjigu. Da je tomu slučaj pokazuje se već u uvodnom poglavlju studije, naslovljenom „Diskurs nacionalizma“, gdje autorica kontekst bosanskohercegovačkog društva u kom nastaje Dizdarev *Kameni spavač*, te uopće pitanje bosanskog identiteta, predstavlja kao ishodishnu tačku analize književnog teksta. U tom smislu, postavljen je primat vanknjiževnog konteksta nad tekstem – tekst je, dapače, u službi istraživanja, koje autorica nastoji preusmjeriti „od isključivo političkih, novinarskih i historijskih analiza prema kompleksnim odnosima identiteta i zemlje, nacionalnosti i kulture“ (str. 13).

Autoričina je teza da Dizdareva poezija situira savremeni senzibilitet u hronotop koji dovodi u pitanje mitove nacionalnog porijekla Muslimana/Bošnjaka, Srba i Hrvata Bosne i Hercegovine. Taj „savremeni senzibilitet“ Buturović povezuje sa statusom lirskog diskursa u javnom prostoru i širem društvenom kontekstu – statusom koji omogućava Dizdaru da zaobilazi, ne negirajući ih, oficijelne nacionalne granice u deskriptivnom, kao i u preskriptivnom smislu. Na koncu, navodi autorica, Dizdar je teoriju „bogumilske hereze“ prozeo „pjesničkom moći“ (str. 17).

Studija *Kameni govornik* podijeljena je na četiri poglavlja, koja se metodološki prilagođavaju navedenoj tezi, nastojeći dati uvid u problem bosanskog identiteta, da bi potom fokusirala pažnju ka književnom diskursu i pitanju kako se lirski i historijski diskurs odnose i međusobno nadopunjuju posredstvom stećka kao medija njihove komunikacije. Pri tom se stećak ostvaruje kao semiotičko čvorište, što razvija značajnu ambivalentnost u navedenim diskursima.

Kameni govornik je interdisciplinarna studija, u već pojašnjenom smislu sučelja književnog i historijskog svjetonazora. Prvo poglavlje, naslovljeno „Zamišljajući Bosnu: O tekstovima i kontekstima“ nastoji objasniti ideju o *liminalnosti* Bosne i Hercegovine, koja se ostvaruje kako geografski, tako i kulturalno. Buturović navodi da je interesovanje Maka Dizdara za srednjovjekovnu Bosnu povezano sa idejom Bosne i Hercegovine kao mjesta spajanja/razdvajanja Istoka i Zapada, pri čemu Istok i Zapad nikada do kraja nisu demistifikovani. S tim u vezi autorica postavlja pitanje o *mitu granice*, ili mitološkom diskursu kojim se nastoji *opojmiti* granični geografski prostor kakav je Bosna i Hercegovina.

Shodno tome, autorica u ovom poglavlju navodi i nekoliko kolonijalistički intoniranih promotivnih/turističkih/putopisnih tekstova o Bosni, koje proučivši zaključuje kako biti u Bosni „izgleda da znači ne biti nigdje“ (str. 66), čime se fokusira na svoju tezu o paradoksu bosanskog identiteta, sačinjenog od teritorijalnog bosanstva i nacionalnog ne-bosanstva. Aluzija na Bosnu i Hercegovinu kao *heterotopiju* ili pak *ne-mjesto*¹ u smislu njene liminalnosti i granične *sudbine* implicirala bi, štaviše (pratimo li logiku Augéovog *ne-mjesta*), *anonimnost* njenih građana ili barem ukazala na poteškoće sa identitetom. Autorica *Kamenog govornika* doista ističe kako se identitet Bosanaca razvijao u specifičnim uslovima i stoga počiva na dijalektici političkog i kulturalnog – gdje prodor političkog dovodi do „kulturalnog kontraprodora“: „Liminalnost je, dakle, dijaloška zona u kojoj se identitet formira oko ideje prkosa, koji tvori centralnu narativnu tenziju temata“ (str. 72).

Autorica zaključuje prvo poglavlje studije dovodeći u vezu Dizdarev tekst i prethodno opisani kontekst. Ističe pri tom da Mak Dizdar artikulira „duhovnu potenciju pjesničkih prikaza u geografski specifičnim i filozofski univerzalnim pojmovima“ (str. 78). Nadalje, Buturović opisuje Dizdarevu poeziju kao narativ koji konstruira liminalnost oko nekropola *stećaka* – čime pravi uvod u iduće poglavlje *Kamenog govornika*.

---

¹ Referenca na pojam definiran u: Marc Augé, *Non-places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, Verso, London-New York, 1995.

Drugo poglavlje naslovljeno je „Arheologija stećka: Historijski i kulturološki osvrti“, a bavi se stećkom kao medijem građenja postkolonijalnih narativa o Bosni i Hercegovini. Buturović iznosi ideju stećka kao „primarnog teksta“ lingvističkih i ne-lingvističkih elemenata, koji komunicira određene nefiltrirane aspekte srednjovjekovne bosanske kulture. Posebno se osvrtiće na odnos osmanskih i austrougarskih okupatora prema bosanskoj baštini ističući važnost Zemaljskog muzeja, koji svojim osnivanjem omogućava izučavanje bosanske tradicije. Austrougarski „‘muzealni pogled’ pojavio se kao pokušaj protuteže i rekonfiguracije trodijelnog itinerera kulturnog pamćenja“ (str. 96), a muzej je postao „lokalitet mogućih uskršnuća“. Međutim, objašnjava Buturović, integracija stećka u sjećanje odvijala se preko mehanizma u kom je objekt kontinuirano presvučen novim iskustvima temporalnosti, no njegov osnovni oblik se uvijek nazire (str. 106) – time stećak zalazi u prostor historije, ali i mita, čime je istovremeno markiran kao stvarni i alegorički objekt.

Autorica ističe da su izučavanja stećaka najčešće polazila od dokumenata katoličke crkve, prema kojima je srednjovjekovna Bosna nesumnjivo bila zemlja dualističke *hereze* (str. 93), čime je eksterni referentni sistem formirao i naučno mišljenje. Međutim, Buturović pred kraj poglavlja iznosi tzv. „bogumilsku hipotezu“, prema kojoj je Crkva bosanska njegovala jednostavan oblik kršćanstva, prožet pagansko-slavenkim simbolizmom i narodnim legendama. Stoga ona nije bila ni „heretička“ (dualistička), ni „pravovjerna“ (katolička/pravoslavna), već lokalna crkva (str. 109). Argumentom u korist bogumilskog karaktera ove crkve uspostavlja se bosanski identitet odvojeno od hrvatske i srpske etnogeneze – a na njegovom tragu nastala je i poezija *Kamenog spavača* s čijom analizom Buturović započinje iduće poglavlje *Kamenog govornika*.

U trećem poglavlju, pod naslovom „Pradjedovski glasovi zборе: Višeglasje *Kamenog spavača*“, poezija Maka Dizdara opisuje se kao poziv na revalorizaciju srednjovjekovnog nadgrobnoeg znamenja i s tim u vezi usmjeravanje kulturnog identiteta. Buturović posebno ističe da *Kameni spavač* nije čisto demonstrativan, niti otvoreno preskriptivan, već je stvoren u obliku *procesa* razotkrivanja. Iako je poezija *Kamenog spavača* tematski, na prvi pogled, elegija, Buturović napominje da Dizdar izbjegava konvencije tog žanra, čineći pejzaže smrti značajnim za žive, putem „postepene i fragmentarne sanacije memorije“ (str. 124). *Kameni spavač* bliži je postkolonijalnom diskursu i nacionalnoj autoafirmaciji (str. 124) negoli tradicionalnoj elegiji.

Određenje *Kamenog spavača* kao oblika etnografije i mitografije Buturović objašnjava uvidom u poetiku Maka Dizdara, koja počiva na sposobnosti bogaćenja konvencionalnih motiva književne reprezentacije i prodornoj konstrukciji bosanske

nacionalnosti. Pri tom ton Dizdareve poezije koji nije uzvišen niti didaktičan, već „spokojan i duboko ljudski“ (str. 127) otkriva jasnu odluku pomjeranja fokusa sa dominantno arhivskog na kulturalno pamćenje.

Nadalje se specifičnost Dizdareve poezije otkriva u usporedbi sa značajkama mita, kako ih navodi Barthes u *Mitologijama*. Naime, Buturović podsjeća da su za Barthesa mit i poezija nespojive, međusobno isključive kategorije: mit manipulira jezikom da bi se predstavio kao činjenični sistem, dok poezija prodire u jezik radi dosezanja činjenica o stvarima. U *Kamenom spavaču*, naprotiv, mit i poezija sarađuju – ranije spomenutoj *mistifikaciji* Istoka i Zapada suprotstavlja se *otkrovenje* bosanske historije, stečeno strahopoštovanjem pred stećkom: „Dizdarev imperativ je preuzimanje vibracija izgubljenog svijeta praćenjem genealogije bosanske nacionalne kulture, kao protuteža prelomima koje su stvorila imperijalna uplitanja (...) Osjećaj individualne dezorijentacije uvijek je uravnotežen osjećajem kulturalne orijentacije“ (str. 138).

U ovom poglavlju Buturović analizira svaki od četiri tematska ciklusa *Kamenog spavača*: „Slovo o čovjeku“, „Slovo o nebu“, „Slovo o zemlji“ i „Slovo o slovu“. Posebno je interesantan posljednji ciklus, koji autorica čita kao jezikom opisan problem *kulturalnog kontinuiteta*. Buturović na tom tragu reflektira o Karadžičevoj preferenci istočnohercegovačkog dijalekta kao najčišćeg oblika srpskog jezika i suprotstavlja joj se tezom da se poezijom Maka Dizdara ova potraga za „čistim narodnim izrazom koji bi mogao dovesti do ujedinjenja Južnih Slavena“ dovodi u pitanje (str. 163-164).

Kameni spavač funkcioniра i kao original i kao prevod: pjesme u autohtonom idiomu na kraju zbirke su popraćene rječnikom pojmova koji objašnjava gramatiku i semantiku izgubljenog idioma. Također, *Kameni spavač* do čitaoca dopire kroz reprezentaciju individualnih glasova i fluidnih slika: „*Kameni spavač* uvodi modus *in poesis pictura*, pri čemu pjesnički jezik zadržava ikonicitet stećka, ujedno animirajući niz njegovih asocijacija. Bez poezije, ta dva teksta u historijskoj imaginaciji savremenih Bosanaca ostaju nepovezana, uprkos njihovom susretu na kamenu“ (str. 169). Navodeći da se poetsko „ja“ i epitačno „ja“ u poeziji *Kamenog spavača* mogu ujediniti u bilo kojoj tački razdvajanja, Buturović pravi uvod u posljednje poglavlje svoje studije, koje na konkretnim primjerima dokazuje važnost lirskog diskursa u formiranju bosanskog identiteta.

„Lociranje bosanskog identiteta: Svetost tla, ukorijenjenost i kontinuitet u *Kamenom spavaču*“ naslov je zaključnog poglavlja, koncipiranog na tragu teze da u poetici Maka Dizdara „poezija upravlja stećkom“ (str. 194). Ovo lirsko rukovođenje, napominje autorica, za cilj ima kulturalnu samokritiku, a ne samozanesenost. Tu „kulturalnu samokritiku“ autorica prati analizom ključnih motiva poezije *Kamenog spavača*

i njihove artikulacije pri prelasku iz epitafnog u lirski diskurs. Analizirajući *topos* nekropole, Buturović prostornu situiranost stećka povezuje sa mjestom *posvećivanja*. Čin posvećivanja uvodi artefakte u mitski diskurs, no autorica primjećuje, da se u *Kamenom spavaču* spajaju mit i poezija, i svjedočimo *poetskom posvećivanju*, suprotstavljenom smrtnoj tišini: „Značenje je otkriveno koliko i stvoreno. Sjećanje je obnovljeno koliko i izmišljeno“ (str. 191). U tom smislu *Kameni spavač* nudi ideju sjećanja kao oblika spasenja.

Studija *Stone Speaker: Medieval Tombs, Landscape and Bosnian Identity in the Poetry of Mak Dizdar* objavljena je 2002, a njen prijevod 2018. godine. Autorica Amila Buturović, profesorica historije religije i kulture na Odjelu za humanističke nauke na Univerzitetu York u Torontu, sa specijalizacijom u oblasti islamistike, studijom *Kameni govornik* ističe posebnost bosanskog identiteta, ali ukazuje i na smjernice njegovog budućeg izučavanja. Naime, iako njena studija može biti protumačena kao instrumentalizacija književnog teksta podređena vanknjiževnom kontekstu, taj sud bi se pokazao neistinit ne samo u pogledu razumijevanja poetike Maka Dizdara, nego upravo zahvaljujući ključnoj tezi, dokazanoj kroz knjigu, o sučelju mita i poezije u *Kamenom spavaču*. Njome Amila Buturović osvjetljava polje književnog diskursa kao značenjskog sistema, koji u ovom slučaju značajno utječe na identitete – ne u svrhu dogmatske invazije u činjeničnost, već u svrhu izgradnje kritičkog svjetonazora kroz „kulturnu samokritiku“.

Adresa autorice
Authors' address

Lamija Milišić
samostalna istraživačica, Sarajevo
lamce95@yahoo.de

